

# מביכורים לתיקון ערכי וחברתי - גלגולו של חג השבועות

## מבוא:

התנאים ההיסטוריים המיוחדים בהם חי עם ישראל מאות שנים בגולה, הטביעו את חותמם על חגי ישראל ומשמעותם. במשך דורות פשטו החגים צורה ולבשו צורה והתאימו עצמם לתנאי המקום והזמן. שלושת הרגלים: פסח, שבועות וסוכות, שהם בעיקרם חגים חקלאיים מובהקים - קיבלו במשך הזמן צביון דתי לאומי.

פסח, שראשיתו בשני חגים של חברה חקלאית, חג הרועים וחג האיכרים, הפך סמל לחירותו המדינית של עם ישראל, עם צאתו ממצרים. חמישים יום אחריו אנו חוגגים את חג השבועות, שהפך מחג הביכורים לחג מתן תורה וקיבל על עצמו לסמל את חירותו התרבותית והרוחנית של עם ישראל.

מערך זה חותם את התוכנית. פתחנו את יחידת חגי ומועדי ישראל בראש השנה, המסמל את האירוע האוניברסאלי של בריאת העולם, ואנו מסיימים בשבועות, החג המציין את אחד האירועים המשמעותיים ביותר בחיי עם ישראל - מתן תורה, ומהווה השראה לתיקון ויצירה תרבותית עשירה.

## מטרות:

1. התלמידים והתלמידות יבחנו את ערך היצירה והחידוש בחגי ישראל תוך למידת הרצף ההתפתחותי של חג השבועות.
2. התלמידים והתלמידות יבחנו את השינויים שעשה כל דור בתפיסת החג ומנהגיו ואת הסיבות ההיסטוריות לשינויים אלה.
3. התלמידים והתלמידות יבדקו את משמעותו של המושג "חירות תרבותית" במסגרת ערכי החג.

## מהלך השיעור:

### מסלול המסע

**יעד:** הכרות עם דמותו המשתנה של חג השבועות

**זמן מסלול:** נע על הרצף בין שנות ה-2000 לתקופת המקרא, המשנה, בית המקדש השני, תקופת החורבן והגלות, המאה ה-13, ראשית קום המדינה וימינו אנו.

**מאמצים התבוננות חדשה:** אודות המגוון ההיסטורי והערכי הטמון בחג השבועות.

**הכנות לפרק זה במסע:** שכלול קריאה ביקורתית של מקורות היסטוריים המציגים את מקורותיו של חג.

1. נכתוב על הלוח "חג שבועות" נשאל את התלמידים והתלמידות כיצד הם חוגגים את החג? מה עושים בבית, בקהילה, במדינה, בחו"ל? נשמע את מגוון התשובות. נוכל לראות כי לחג שבועות ביטויים מגוונים (בשונה מפסח או מפורים הנחגגים באופן דומה). נשאל את התלמידים והתלמידות איזה שמות יש לחג השבועות? (חג הקציר, חג הביכורים, עצרת, יום החמישים, חג מתן תורה) נרשום על הלוח את שמות החג. נשאל: מדוע לחג אחד יש מגוון רחב של שמות? מה עובדה זו עשויה לרמוז לנו על החג? נזמין את התלמידים והתלמידות להצטרף למסע היסטורי בזמן על מנת ללמוד על ההיבטים השונים בחג ועל גלגוליו.

2. נתחלק לחברות, כל חברות תתבונן בחג באמצעות זכוכית מגדלת דמיונית הממקדת ומדגישה פרשנות של החג בתקופה היסטורית מסוימת. על כל חברות לנתח את המקורות, לזהות את ההיבט המרכזי בחג, את התקופה ההיסטורית והנושא או הערך סביבו מתהווה החג. בנוסף תחשוב כל חברות על דרך יצירתית להצגת ממצאיה (המחזה, שיר, סיפור, כרזה וכו').

## חברות א

שְׁבַעַת שְׁבַעַת, תְּסַפֵּר-לָךְ: מִהַחֵל חֲרַמְשׁ, בְּקָמָה, תִּחַל לְסַפֵּר שְׁבַעַת שְׁבַעַת. י וְעֵשִׂיתָ חַג שְׁבַעַת, לָהּ אֱלֹהֶיךָ--מִסֵּת נִדְבַת יָדְךָ, אֲשֶׁר תִּתֶּן: כַּאֲשֶׁר יְבָרְכֶךָ, ה' אֱלֹהֶיךָ. (ט' ט"ז דברים)

א וְהָיָה, כִּי-תָבוֹא אֶל-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ, נָתַן לָךְ נַחֲלָה; וַיִּשְׁבְּתָהּ, וַיִּשְׁבְּתָהּ בָּהּ. ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל-פְּרֵי הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר תִּבְיָא מֵאֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ--וְשָׂמְתָּ בְּטֶנְא; וְהִלַּכְתָּ, אֶל-הַמָּקוֹם, אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ, לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם. ג וּבָאתָ, אֶל-הַכֹּהֵן, אֲשֶׁר יִהְיֶה, בַּיָּמִים הָהֵם; וְאָמַרְתָּ אֵלָיו, הַגִּדְתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹהֶיךָ, כִּי-בָאתִי אֶל-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר נָשַׁבַע ה' לְאַבְתָּיִנוּ לָתֵת לָנוּ. ד וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנָּא, מִיָּדְךָ; וְהִנִּיחוּ--לִפְנֵי, מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֶיךָ. ה וְעֵנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ, אֲרָמִי אֲבִד אָבִי, וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה, וַיִּגְרַם שָׁם בְּמַתִּי מֵעֵט; וַיְהִי-שָׁם, לְגוֹי גָּדוֹל עֲצוּם וָרֹב. ו וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרַיִם, וַיַּעֲנוּנוּ; וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ, עֲבֹדָה קָשָׁה. ז וְנִצַּעְתָּ, אֶל-ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ; וַיִּשְׁמַע ה' אֶת-קִלְנוּ, וַיִּרְא אֶת-עַנְיֵנוּ וְאֶת-עֲמָלְנוּ וְאֶת-לַחֲצֹנוּ. ח וַיּוֹצֵאֵנוּ ה', מִמִּצְרַיִם, בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה, וּבְמָרָא גָדֹל--וּבְאֲתוֹת, וּבְמִפְתִּיּוֹם. ט וַיַּבְּאֵנוּ, אֶל-הַמָּקוֹם הַזֶּה; וַיִּתֶּן-לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת, אֲרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ. י וְעַתָּה, הִנֵּה הִבְאֵתִי אֶת-רֵאשִׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר-נָתַתָּה לִּי, ה'; וְהִנְחַתָּ, לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ, וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ, לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ. יא וְשִׂמַּחְתָּ בְּכָל-הַטּוֹב, אֲשֶׁר נָתַן-לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ--וּלְבִיתְךָ: אֶתָּה, וְהַלְוִי, וְהַגֵּר, אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ. (דברים פרק כ"ו)

שאלות לדין ומחשבה:

- א. באיזו תקופה נחג החג?
- ב. מי חוגג את החג?
- ג. שביד כותב בספרו "מחזור הזמנים" את הקטע הבא: "זדאי שלפנינו פולחן שמטרתו להבטיח את שפעת היבול במחזור החקלאי הבא". באמצעות המקורות המקראיים ודבריו של שביד, כתבו מה אופיו של החג? חשבו על דרך יצירתית לבטא את היבטיו של החג בפני תלמידי ותלמידות הכתה (שיר, כרזה, המחזה וכו').

## חברות ב

ג, כִּיצַד מַעֲלִים אֶת הַבִּיכּוֹרִים: כֹּל הַעֵיִרוֹת שֶׁבְּמַעֲמֹךָ, מִתְּכַנְסוֹת לַעִירוֹ שֶׁל מַעֲמֶד; וּבֵאִין וּלְנִין בְּרַחוּבָה שֶׁל עִיר, וְלֹא הָיוּ נִכְנָסִין לְבַתִּים. וְלִמְשָׁכִים, הִיָּה הַמְּמוֹנָה אוֹמֵר "קוֹמוּ וְנַעֲלָה צִיּוֹן, אֵל ה' אֱלֹהֵינוּ" (ירמיהו לא,ה).

ג, הַקְּרוּבִים מֵבִיאִין תַּאֲנִים וְעַנְבִּים, וְהַרְחוּקִים מֵבִיאִין גְּרוּגְרוֹת וְצִיּוּמוֹקִים. וְהַשּׁוֹר הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם, וְקִרְנָיו מִצּוֹפוֹת זָהָב, וְעֵטְרָה שֶׁל זֵית בְּרָאשׁוֹ; וְהַחֲלִיל מִכָּה לִפְנֵיהֶם, עַד שֶׁהֵן מִגִּיעִין קְרוֹב לִירוּשָׁלַיִם. הִגִּיעוּ קְרוֹב לִירוּשָׁלַיִם, שֶׁלְחוּ לִפְנֵיהֶם, וְעֵטְרוּ אֶת בִּיכּוּרֵיהֶן. וְהַפְּחוֹת וְהַסְּגָנִים וְהַגְּזֵבְרִין יוֹצְאִין לְקִרְאָתָם; לְפִי כְבוֹד הַנִּכְנָסִין, הָיוּ יוֹצְאִין. וְכָל בְּעָלֵי אוֹמְנִיּוֹת שֶׁבִירוּשָׁלַיִם עוֹמְדִין לִפְנֵיהֶם, וְשׂוֹאֲלִין בְּשִׁלוֹמָן, אַחֲיָנוּ אֲנָשֵׁי מָקוֹם פְּלוֹנִי, בְּאַתֶּם בְּשִׁלוֹם.

ג, הַחֲלִיל מִכָּה לִפְנֵיהֶם, עַד שֶׁהֵן מִגִּיעִין לָהֵר הַבֵּית. הִגִּיעוּ לָהֵר הַבֵּית, אֲפִילוֹ אֲגִרִיפַס הַמֶּלֶךְ נוֹטֵל אֶת הַסֵּל עַל כַּתְּפוֹ וְנִכְנָס, עַד שֶׁהוּא מִגִּיעַ לַעֲזָרָה. וְדִיבְרוּ הַלְוִיִּים בְּשִׁיר, "אֲרוֹמֵךְ ה'", כִּי דִילִיתָנִי; וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אוֹיְבֵי, לִי" (תהלים לב,ב).

ג, ח העשירים מביאין את ביכוריהם בקלותות של כסף ושל זהב, והעניים מביאין אותן בסלי נצרים של ערבה קלופה; הסלים והביכורים ניתנין לכוהנים. משנה, מסכת ביכורים פרק ג

שאלות לדין ומחשבה:

א. באיזו תקופה נחגג החג? והיכן?

ב. מי חוגג את החג?

ג. מה אופיו של החג?

ד. אילו היבטים ערכיים מגולמים בחג?

חשבו על דרך יצירתית לבטא את היבטיו של החג בפני תלמידי ותלמידות הכתה (שיר, כרזה, המחזה וכו').

### חברותא ג

טז ויהי ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על-ההר וקל שפר חזק מאד ויחרד כל-העם אשר במחנה. יז ויצא משה את-העם לקראת האלהים מן-המחנה ויתיצבו בתחתית ההר. יח והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו ה' באש ועל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל-ההר מאד. יט ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול. (שמות י"ט ט"ז-י"ט)

"לימוד התורה יכול שיתפס כעין "עליה לרגל" רוחנית אל ירושלים של מעלה ואל בית המקדש של מעלה במקום עליה לרגל הגופנית ששוב אינה באפשר" (שביד, מחזור הזמנים ע' 254)

שאלות לדין ומחשבה:

א. מה אופיו של החג כפי שבא לידי ביטוי במקורות הללו? מתי הוא מתהווה ככזה?

ב. היכן נמצאים היהודים ומדוע טוען שביד ש"העלייה לרגל הגופנית אינה באפשר"?

ג. אילו היבטים ערכיים מגולמים בחג?

חשבו על דרך יצירתית לבטא את היבטיו של החג בפני תלמידי ותלמידות הכתה (שיר, כרזה, המחזה וכו').

### חברותא ד

שלמה הלוי אלקבץ פתח את האיגרת, המתעדת את תיקון ליל שבועות, בהחלטה לקיים ליל שימורים: 'דעו לכם כי הסכמנו החסיד (רבי יוסף קארו) ואני עבדו ועבדיכם [ע]ם החברים לעמוד על נפשינו ליל שבועות ולנדד שינה מעינינו.' שלושה ימים קודם חג שבועות החלו לטבול במקווה ולהיטהר, כמו בני ישראל לקראת מתן תורה. בתיקון ליל שבועות ישמשו החברים כשושבינים, המתקינים ומקשטים את הכלה לקראת כלולותיה בעשרים וארבעה קישוטים, כמספר ספרי התנ"ך..."  
(מתוך מאמרה של ד"ר מור אלטשולר<sup>38</sup>)

38 מ. אלטשולר, בשמענו צרת השכינה וקולה כחולה מתחננת אלינו: על תיקון ליל שבועות במסורת הקבלה, התפרסם ב: הארץ, תרבות וספרות (22.5.07)

שאלות לדין ומחשבה:

א. מה אופיו של החג כפי שבא לידי ביטוי במקורות הללו? מתי הוא מתהווה ככזה?

ב. איזה חידוש נוסף לחג?

ג. היכן חוגגים את החג?

ד. אילו היבטים ערכיים מגולמים בחג?

חשבו על דרך יצירתית לבטא את היבטיו של החג בפני תלמידי ותלמידות הכתה (שיר, כרזה, המחזה וכו').



בנות נוער, קיבוץ שער העמקים, שבועות 1944,  
מתוך אתר החגים מכון שיטים

### חברותא ה

”מכאן סוד קנאותנו לחג צעיר זה שאנו אומרים לחוג כרצוננו וכאשר עם ליבנו. ואמרנו: אשר עשינו בחיי החולין שלנו נעשה גם לחג שלנו. ערכים קרקעיים אלה וחתירה זו למגע בלתי אמצעי עם הטבע ועם ענפי עבודה בראשיתיים הממלאים את ישותנו כל ימות השנה ביצירתנו ובמפעלנו - לאלה אנו רוצים למצוא ביטוי הולם בימי חג ומועד. לא מקרי הוא הדבר שבחלקנו נפל הגורל להשיב לחגי הטבע את דמותם הראשונית, להשיב לעם השב לאדמתו את חגי אדמתו.”

יוסקוביץ, אשדות יעקב, 1925

שאלות לדין ומחשבה:

א. מה אופיו של החג כפי שבא לידי ביטוי במקורות הללו? מתי הוא מתהווה ככזה?

ב. איזה חידוש נוסף לחג ועל איזה מסורת הוא מתבסס?

ג. היכן חוגגים את החג?

ד. אילו היבטים ערכיים מגולמים בחג?

חשבו על דרך יצירתית לבטא את היבטיו של החג בפני תלמידי ותלמידות הכתה (שיר, כרזה, המחזה וכו').

3. עם סיום עבודתן של החברות נתכנס למליאה. נזמין כל חברות להציג את מאפייני החג בהתאם לסדר הכרונולוגי. לאחר כל הצגה של חברות נסכם את הדברים באמצעות טבלה:

תקופה	מקור	מאפייני החג	ביטויים של אחריות ומחויבות ערכית	שיח בין מסורת וחידוש
תקופת המקרא	דברים ט"ז דברים כ"ו	חג חקלאי סיפוק ושמחה לנוכח התבואה והקציר	זיקה לטבע	
תקופת המשנה ובית שני	משנה, מסכת ביכורים פרק ג'	חג חקלאי בעל היבטים דתיים. מתאפיין בהבאת ביכורים לבית המקדש.	זיקה לטבע עבודת קודש קהילתיות ושוויוניות בהבאת הביכורים.	נשמרת הזיקה לטבע מתחדשת עבודת הקודש והממד הקהילתי חברתי.
תקופת החורבן והגלות	שמות י"ט ט"ז-י"ט	מתקיים בגלות. אימוץ של סיפור מתן תורה- בני ישראל מגיעים להר סיני בחודש השלישי.	מחויבות דתית	לא ניתן להביא ביכורים לאלוהים כסמל של הודיה ומחויבות, במקומו נוצר חידוש- אימוץ סיפור מעמד הר סיני ומתן תורה וקישורו עם חג שבועות.
המאה ה-13	אגרת שלמה הלוי אלקבץ אזכור ראשון של התיקון נמצא בספר הזוהר ומאז נפוץ המנהג בקהילות ישראל	תיקון ליל שבועות הוא כינוי לסדר לימוד המיועד לליל חג השבועות, הנמשך כל הלילה. על פי המסורת התורה ניתנה לעם ישראל בבוקר חג השבועות והלימוד הוא ההכנה ליום מתן התורה.	התכונות לקראת מתן תורה ותיקון חטאים	נשמר העיסוק במתן תורה. מתחדשת ההתכונות לקראתו. שביד טוען בספרו מחזור הזמנים שהתיקון הוא מעין המשך של מצוות הבאת ביכורים, לא ביכורים גשמיים כי אם ביכורים רוחניים המתגלמים בלימוד.
התנועה הציונית וראשית קום המדינה	יוסקוביץ, אשדות יעקב, 1925 תמונה של נשות קיבוץ שער העמקים	מתקיים בקיבוצים. מיועד לכלל הקהילה. מאפייניו: תהלוכה והבאת ביכורי הענפים בקיבוץ (גידולי השדה, המפעלים), שירים וריקודים המשבחים את הטבע ואת העמל.	זיקה לטבע ולאדמה	חידוש ההיבט החקלאי. הבאת ביכורים כביטוי להודיה לטבע וחיזוק הקשר של אדם עם אדמתו.

4. נשאל כיצד מתאפיין החג כיום? נזכיר כמה היבטים. בקיבוצים נשמרת המסכת המסורתית אם כי היא הופכת כסוג של הצגה לתייר המזדמן (הרבה מהקבוצים מופרטים ואינם מבססים עצמם על גדולי שדה וחקלאות. בחלק מהקיבוצים ההיבט החקלאי נשמר מטעמי נוסטלגיה.

נתייחס למגמה שבאה לידי ביטוי בעשור האחרון לקיים תיקוני שבועות לא רק בחברה החרדית. התיקון רווח בחברות מגוונות כאשר המושג התרבותי נשמר ותוכנו משתנה בהתאם לצרכיה של כל קהילה. התכנים המאפיינים את התיקונים בחברה הדתית ליבראלית או בחברה החילונית מתאפיינים בלימוד סוגיות חברתיות- מוסריות ובסוגיות המדיניות של חיי העם בארצו.

## צידה לדרך

**מסורת וחידוש** - כיצד מתאפיין החג כיום? יתייחסו למגמות שונות בציבור הרחב (קהילות קיבוציות, תיקוני ליל שבועות בקהילות שונות) אילו מהמאפיינים המסורתיים נשמרו ואילו חידושים נוספו לחג?

**אחריות ומחויבות** - כביטוי לאחריות ומחויבות נציע להפיק תיקון ליל שבועות כתתי בין דורי- לתלמידים והוריהם. חשבו על ערך שבא לידי ביטוי בחג. כדוגמת: "היחס לאחר" שבא לידי ביטוי במגילת רות. חשבו על תחנות לימוד ליליות כדוגמת: קריאה במגילת רות מתוך נקודת מבט של היחס לגר. תחנה נוספת: הכרות עם מדרשים העוסקים בנושא זה. תחנה אחרת: התנסות באימפרוביזציות של מצבים מורכבים מחיי היומיום המפגישים אותנו עם החברה הסובבת אותנו. תחנה שתעסוק בכתיבת עשרת דברות כיתתיות שיסייעו בידינו לקבל האחד את השני.

בעקבות ההתנסות ערכו התבוננות עצמית ושיקוף הדדי של החוויה וחשבו כיצד תיקון מסוג זה מקיים שיח עם הציר "מסורת וחידוש" וכיצד הוא מבטא את המחויבות והאחריות לחג שבועות.